Film: Duits cultuurgoed met Afrikaanse dealers

Nederlandse première van nieuwe adaptatie 'Berlin Alexanderplatz'

Achtergrond - 3 augustus 2020 - Auteur: Merlijn Schoonenboom

Ja, de hoofdpersoon heet gewoon Franz, hij worstelt zich door de wereld van de kleine criminaliteit in Berlijn en hij wil graag een ‘fatsoenlijk’ mens worden. Maar in de nieuwe film ‘Berlin Alexanderplatz’, die deze week in Nederland in première gaat, is er één belangrijk verschil met het oorspronkelijke boek van Alfred Döblin: de hoofdpersoon is geen middelbare Duitser, maar een 17-jarige vluchteling uit Afrika, die drugsdealer in Berlijn is geworden.

De roman ‘Berlin Alexanderplatz’ (1929) is zonder twijfel een van de meest bekende werken uit de Duitse moderne literatuur. Het boek verscheen in het laatste jaar van de roemruchte jaren twintig, waarin Berlijn uitgroeide tot een metropool van meer dan vier miljoen inwoners. Om zijn zinderende nachtleven werd de hoofdstad van de Republiek van Weimar internationaal beroemd, maar de stad werd ook gekenmerkt door de grote armoede van veel inwoners - en was het decor van een steeds grimmiger wordend gevecht tussen links- en rechtsradicalen.

De roman werd wereldwijd een bestseller - de enige die Döblin ooit zou schrijven. Tot 1933 werd het boek 50 keer herdrukt; in 1931 verscheen ook de eerste van de drie filmadaptaties ervan. Onder de nazi’s werd het boek verboden, maar het kreeg in het naoorlogse Duitsland een monumentale status als portret van de laatste jaren van de Weimarrepubliek. Dat heeft niet alleen met de inhoud te maken, maar ook met de onconventionele stijl: Döblin maakt gebruik van poëtische impressies, associatieve gedachteflarden, expressieve taalvondsten. De roman wordt daarom ook wel vergeleken met andere innovatieve werken van het modernisme, zoals ‘Ulysses’ van James Joyce.

Welke jonge regisseur zou zich hieraan durven wagen? De keuze voor deze klassieker is in zekere zin calculatie geweest, zegt regisseur Burhan Qurbani (1980) in een interview met de Süddeutsche Zeitung, om daarmee zijn eigenlijke bedoeling meer nadruk te kunnen verlenen. Zijn drie uur durende adaptatie is geen gehoorzame boekverfilming over de nadagen van de Weimarrepubliek, maar behandelt een van de meest omstreden onderwerpen van het hedendaagse

Duitsland: de multiculturele samenleving, “een land dat pluralistisch is en waarin het logisch is dat ik naast jou opgroei”, zegt Qurbani.

Berucht drugspark

Zelf is Qurbani overigens in Duitsland geboren en bezocht heel traditioneel een naar Immanuel Kant genoemd gymnasium in de Zuid-Duitse deelstaat Baden-Württemberg. Maar hij is de zoon van in 1979 naar Duitsland gevluchte Afghanen en die dubbele achtergrond is zijn belangrijkste thema geworden. In zijn drie lange speelfilms staat het thema van het ‘vreemd-zijn’ voorop en de conflicten die daar het gevolg van zijn, zoals in ‘Wir sind jung, wir sind stark’ (2014), over de rechts-radicale aanslagen in Rostock-Lichtenhagen van 1992.

> Kan dat eigenlijk wel, een rijk geschakeerde roman uit 1929 combineren met een politieke stellingname over de huidige vluchtelingenproblematiek?

In die zin past zijn ‘Berlin Alexanderplatz’ naadloos in dit kleine oeuvre. In Berlijn woonde Qurbani tien jaar tegenover het stadspark Hasenheide, een geliefde wandellocatie voor Kreuzberger links-liberale gezinnen, maar met een reputatie als berucht drugspark. De dealers in dit park komen bijna uitsluitend uit Afrikaanse landen. Qurbani wilde over hen een film maken, juist vanwege de paradoxale situatie: “Daar is dat ultra-burgerlijke park, waar de middenklasse met zijn kinderen gaat wandelen, en die krijgen een bepaald beeld van de community in dat park: zwarte man = dealer.” Maar: een film over de zwarte dealers zou nauwelijks aandacht hebben gekregen, dacht hij. Dus wat als hij het verbond aan de verhaallijn van ‘Berlin Alexanderplatz’? “Dan kan je het niet negeren”, zegt hij in de SZ. “Je móet er dan naar kijken.”

Zijn calculatie is opgegaan. Op het filmfestival Berlinale mocht zijn ‘Berlin Alexanderplatz’ in februari in première gaan. De prijzen kwamen pas in april, toen hij met elf nominaties de Duitse favoriet bij de Duitse filmprijs was. De film werd vijf keer bekroond, waaronder met de ‘zilveren Lola’ voor beste film. In de Duitse media is de ontvangst beduidend gemengder en spitst zich vooral toe op de vraag naar de verhouding tussen politieke boodschap en artistieke kracht. Want kan dat eigenlijk wel, een rijk geschakeerde roman uit 1929 combineren met een politieke stellingname over de huidige globale vluchtelingenproblematiek?

Franz Biberkopf

De oorspronkelijke roman begint als de voormalige arbeider Franz Biberkopf na vier jaar gevangenis als vrij man de straat opstapt. Hij wil graag bij de gegoede middenklasse behoren, maar het lukt hem niet - omdat hij er niet in wordt toegelaten, maar óók omdat hij zelf steeds de fout ingaat. Hij ontmoet op zijn zwerftocht een grote hoeveelheid verschillende personages, totdat hij zich uiteindelijk bij een bende rondom crimineel Reinhold aansluit. Hij verliest een arm als Reinhold hem uit een auto werpt, zijn geliefde wordt vermoord, maar hij vindt uiteindelijk een zekere rust in een bescheiden functie als hulpportier op de Alexanderplatz.

Het is minder de verhaallijn dan de vele interpretatiemogelijkheden waardoor het boek inspiratie voor diverse andere cultuurproducties is geworden. Het beroemdst is de tweede filmversie, de 13-delige televisieserie van Rainer Werner Fassbinder uit 1979/1980, die op dit moment opnieuw in de mediatheek van tv-zender Arte is te zien. De versie van Fassbinder was omstreden (moreel verwerpelijk, volgens de boulevardpers), maar wel enorm invloedrijk: de nadruk kwam volgens sommige critici daardoor meer dan in het boek te liggen op de psychologische strubbelingen en liefdesverhoudingen van Franz, en minder op de grotestadsproblematiek.

In het hedendaagse Duitsland is het werk nog steeds een standaardroman voor de literatuurles, maar zijn daadwerkelijke roem is vooral theoretisch, schrijft de Frankfurter Allgemeine in haar filmbeschouwing; weinigen lezen het boek nog echt. Misschien is dat ook de reden dat de jongste zoon van Alfred Döblin de rechten voor de film, na een lange briefwisseling met Qurbani, vrijgaf. Deze Stephan Döblin zag een hedendaagse versie die aansluit bij actuele problemen wel zitten. Zijn enige eis was dat de uiteindelijke ‘deelname van Franz in de maatschappij’ behouden zou blijven.

Black Lives Matter

Qurbani’s film begint niet op de stoep van de Berlijnse Tegel-gevangenis, maar als de jonge Afrikaan Francis - gespeeld door de acteur Welket Bungué, geboren in het Afrikaanse Guinea-Bissau, opgegroeid in Portugal, wonend in Berlijn - op een Europees strand aanspoelt. Hij komt terecht in een mistroostig asielzoekerscentrum in de bossen rondom Berlijn. Hij wil een goed mens zijn, maar hij wil ook een goed leven, dus neemt hij uiteindelijk het aanbod van

drugsdealer Reinhold aan, gespeeld door Albrecht Schuch. Reinhold geeft Francis de naam ‘Franz’, bezorgt hem een Duitse pas in ruil voor zijn deelname in diens criminele activiteiten en berooft hem uiteindelijk van zijn geluk door zijn vriendin te vermoorden - voordat Franz uiteindelijk toch tot inkeer komt.

> De ‘moraal’ die Döblin met zijn werk beoogde, is ook bij Qurbani de belangrijkste rode draad, 'namelijk méér van het leven te verlangen dan een simpele boterham’

Qurbani beperkt de hoeveelheid personages uit het boek en focust op de verhouding tussen Francis, zijn geliefde Mieze en Reinhold. Maar de ‘moraal’ die Döblin met zijn werk beoogde, is ook bij hem de belangrijkste rode draad, 'namelijk méér van het leven te verlangen dan een simpele boterham’ (vertaling Hans Driessen, uitgave Wereldbibliotheek 2015). Dit verlangen naar een beter leven is natuurlijk universeel, maar door de gekozen personages wordt het in de versie van Qurbani een actuele, politieke kwestie: wie mag meedoen met de Duitse welvaart en is maatschappelijk succes afhankelijk van geboorte, van de cultuur waaruit je voortkomt?

De multiculturele samenleving was tijdens de vluchtelingencrisis na 2015 een belangrijk thema, maar zorgde in juli bij de Duitse première van ‘Berlin Alexanderplatz’ opnieuw voor heftige discussies, met als aanleiding de Black Lives Matter-beweging in de VS. De regisseur zelf vindt deze politieke context geen probleem, maar juist een voordeel voor zijn film omdat het publiek daardoor beter kijkt: “De mensen hebben zich intussen hopelijk kritisch met migratie, met structureel racisme, beziggehouden, ze hebben zich ingelezen”, zegt hij in de TAZ.

Mikpunt voor rechtse woede

De politieke lading blijkt bij de ontvangst inderdaad overheersend. Volgens het weekblad Die Zeit is de film niets minder dan een "parabel tegen racisme. Tegen het wegkijken." Door zijn actualiteit is de film óók een dankbaar mikpunt voor rechtse woede, zoals blijkt uit diverse commentaren bij de YouTube-trailer van ‘Berlin Alexanderplatz’. Met name de verhouding van de zwarte vluchteling - die eigenlijk het goede wil - met de witte drugsdealer - die door en door slecht is - wordt hierin bekritiseerd: ‘De zwarte man als slachtoffer, de witte man als dader’, staat er schamper.

Het is waar: de realiteit van het drugsmilieu in Berlijn is vele malen gecompliceerder dan Qurbani in zijn film schetst, al is het maar omdat uit politieonderzoek blijkt dat het Arabische clans zijn die de Afrikaanse jongemannen aansturen. Maar om een realistische vertelling gaat het de regisseur niet, zegt hij.

Hij heeft de film bewust gestileerd in langzame, theatrale, volgens hemzelf ‘opera-achtige’ beelden, die volgens critici aan gangsterfilms uit Hollywood doen denken. De zwarte Francis is hierbij allerminst alleen maar ‘slachtoffer’ van de witte Reinhold - om rijk te worden doet ook hij actief mee aan criminele acties, als een Scarface in het hedendaagse Duitsland; tot hij probeert eruit te breken.

Waarschijnlijk is het omdat het nu in Duitsland ontbreekt aan een al te gepolariseerd discussieklimaat, dat de film niet alléén volgens politieke, maar ook gewoon volgens artistieke criteria wordt beoordeeld. Uitgerekend de criticus van de conservatieve krant Die Welt is daarom vol lof over de “geweldige, esthetisch betoverende” film, die volgens hem niet in een voorspelbaar subsidieproject verzandt. Daarentegen wijst de progressieve krant Der Tagesspiegel er op dat de regisseur wel erg veel grote thematiek heeft geprobeerd bij elkaar te brengen, waarbij de “missionaire ijver soms zijn vertellende kracht in de weg staat”.

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel:
https://duitslandinstituut.nl/artikel/39224/film-duits-cultuurgoed-met-afrikaanse-dealers